

Радивој Радић

Филозофски факултет, Београд - Србија

ТРИ ВЕСТИ О СВЕТОЈ ГОРИ ИЗ ПРВЕ ПОЛОВИНЕ XV ВЕКА

Апстракт: У раду се расправља о подацима које тројица путописаца саопштавају о Светој Гори у првој половини XV века. Реч је о двојици путника, који потичу из латинског света западне Европе, тачније речено, са Пиринејског полуострва, изасланику кастилске круне Руј Гонзалес Клавиху и шпанском путнику Перу Тафуру, с једне стране, и о припаднику православног света, руском духовнику Зосими, с друге стране. Они о Светој Гори, која није била главно одређиште њихових путовања, пишу узгред и углавном веома језгровито, али се ради о врло занимљивим подацима, драгоценим за мало познату историју Атона у првим деценијама XV столећа.

Кључне речи: Света гора, путници, XV век, Руј Гонзалес Клавихо, монаси, Зосима, манастири, Перо Тафур, путописи, Византија.

Дуга историја Атона, јединствене "републике" православног монаштва, повест која траје више од хиљаду година,¹ познавала је раздобља успона и спокоја,

1 У овој и напоменама које следе навешћемо основну литературу о Светој Гори. Види: S. Lampros, *Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos*, I-II, Cambridge 1895-1900; Сава Хиландарац, *Света Гора*, Београд 1898 (репринт: 1992); Д. Н. Анастасијевић, *Света Гора у прошлости и садашњости*, Београд 1907; *Le millénaire du Mont Athos*, 963-1963, I-II, Chevetogne 1963-1964; I. P. Mamalakis, *То Άγιον Όρος (Άθος) διά μέσων των αιώνων*, Thessaloniki 1971; E. Amand de Mendieta, *Mount Athos. The Garden of the Panaghia*, Amsterdam 1972; M. Живојиновић, *Светогорске келије и тргови у средњем веку*, Београд 1972, 5-144; C. Cavarinos, *The Holy Mountain*, Belmont Mass. 1973; *Actes du Prôtaton*, éd. D. Papachryssanthou, Archives de l'Athos VII, Paris 1975, 3-164; N. Oikonomidès, *Monastères et moines lors de la conquête ottomane*, Südost-Forschungen 35 (1976) 1-10; S. N. Pelekanides etc., *The Treasures of Mount Athos. Illuminated Manuscripts*, I-II-III, Athens 1973-1979; Д. Богдановић - В. Ј. Ђурић - Д. Медаковић, *Хиландар*, Београд 1978 (репринт: 1997); В. Ћоровић, *Света Гора и Хиландар до XVI века*, Београд 1985; J. Meyendorff, *Mount Athos in the Fourteenth century: Spiritual and Intellectual Legacy*, Dumbarton Oaks Papers 42 (1988) 157-165; *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. A. P. Kazhdan, I, New York - Oxford 1991, 224-227 (A.-M. Talbot - A. P. Kazhdan - A. Cutler) /у даљем тексту: ODB/; П. Христу, *Света Гора Атонска: историја, начин живота, блага*, прев. В. Јанковић, Београд 1994, 15-234 (у даљем тексту: Христу, *Света Гора*); *Казивања о Светој Гори*, Београд 1995, 11-249.; *Mount Athos and Byzantine Monasticism*, Papers from the Twenty-eighth Spring Symposium of Byzantine Studies, Birmingham, March 1994 (Society for the Promotion of Byzantine Studies, Publications 4), ed. A. Bryer - M. Cunningham, Aldershot 1996, 3-272; *Друга казивања о Светој Гори*, Београд 1997, 19-248; А. Ангелопулос, *Монашка заједница Свете Горе. Историја, типик, живот, црквена историја*, прев. М. Саиловић, Манастир Хиландар 1997, 9 сл.; М. Живојиновић, *Историја Хиландара*, I, (Од оснивања манастира 1198. до 1335. године), Београд 1998, 33 сл.; *Lexikon des Mittelalters*, I, Stuttgart 1999, 1168-1169 (A. A. Furlas - K. Wessel - J. M. Plotzek); *Осам векова Хиландара: историја, духовни живот, књижевност*,

"када божаствене цркве и Света Гора, рају подобне, цветаху као неки врт код извора увек напајан",² али и бурне и мучне периоде. За атонске подвижнике су посебно узбудљиве и претећи неизвесне биле завршне деценије XIV и прва десетлећа XV века. Велики преокрет уследио је већ после битке на Марици, која се одиграла у септембру 1371. године. После раздобља српске власти (1345-1371),³ Света Гора је, захваљујући акцији деспота Манојла Палеолога, у јесен 1371. године, поново укључена у византијске земље. Међутим, напади турских гусара обележили су почетак обновљене византијске власти.⁴ Доба неспокоја и стрепњи достигло је врхунац осамдесетих година XIV века, када су Османлије, 1383. или 1387. године, покорице Свету Гору.⁵ Битка код Ангоре, у јулу 1402, изнова је променила положај Атона, који је уговором из 1403. године враћен Византији. И, напослетку, 1423. године светогорски монаси су поново признали власт Османлија, која је, овог пута, окончана тек после безмало пет столећа - 1912. године.⁶

У првим деценијама XV века о Светој Гори су сажето и готово узгред, али на веома живописан начин, писала тројица занимљивих путника, двојица из латинског света западне Европе и један из православне Русије. Њихове језгровите белешке јесу драгоцене сведочанства за историју Атона у првој половини XV столећа.

Руј Гонзалес Клавихо

Шпански емисар Руј Гонзалес Клавихо био је високи функционер на двору Хенрија III, краља Кастиље (1390-1406). О његовом животу се веома мало зна: није позната година Клавиховог рођења, али се зна да је преминуо 2. априла 1412. године.⁷ Као изасланик кастиљске круне, путовао је у Самарканд на двор монголског владара Тимура (1369-1405), и то путовање је веома подробно описао.⁸ Његов спис је преведен на енглески,⁹ руски¹⁰ и француски језик.¹¹

уметност и архитектура, Међународни научни скуп, октобар 1998, уредник В. Кораћ, Београд 2000, 5-713; *Трећа казивања о Светој Гори*, Београд 2000, 15-322; А. Фотић, *Света Гора и Хиландар у Османском царству (XV-XVII век)*, Београд 2000, 11 сл.; *Енциклопедија православља*, књ. 3 (П-Ш), Београд 2002, 1684-1686 (Р. В. Поповић) /у даљем тексту: *ЕП*;/ *Православна енциклопедија*, том IV (Афанасиј - бессмертие), Москва 2002, 103-181 (М. С. Желтов - Г. Статис - К. А. Максимович - Е. В. Романенко - Игум. Петр (Пиголь) - Д. Б. Кочетов - И. З. Якимчук - В. С. Мухин - А. А. Турилов) /у даљем тексту: *Православна енциклопедија*;/ Д. Папахрисанту, *Атонско монаштво. Почети и организација*, прев. С. Јакшић, Београд 2003, 1-309 (у даљем тексту: *Папахрисанту, Атонско монаштво*); *Четврта казивања о Светој Гори*, Београд 2005, 17-459; *Пета казивања о Светој Гори*, Београд 2007, 17-349.

² Ђ. Трифуновић, *Писац и преводилац инок Исаија*, Крушевац 1980, 159.

³ Д. Кораћ, *Света Гора под српском влашћу (1345-1371)*, Зборник радова Византолошког института 31 (1992) 15-192.

⁴ Г. Острогорски, *Света Гора после Марицке битке*, Зборник Филозофског факултета 10-1 (1970) 277-282.

⁵ А. Фотић, *Прилагођавање и опстанак: Хиландар у Османском царству (XV-XVII век)*, Манастир Хиландар, Београд 1998, 91.

⁶ Исто.

⁷ ODB, I, 469 (A. P. Kazhdan); LM, I, 2136 (U. Lindgren).

⁸ *Embajada a Tamorlán. Estudio y edición de un manuscrito del siglo XV*, ed. F. López Estrada, Madrid 1943.

⁹ *Narrative of the Embassy of Ruy Gonzales de Clavijo*, ed. C. Markham, London 1859 (reprint: New York 1970)

¹⁰ Руи Гонзалес де Клавихо, *Дневник путешествия ко двору Тимура в Самарканд в 1403-1406*

Руј Гонзалес Клавихо је на далек пут кренуо из Севиље 22. маја 1403, а вратио се у Кастиљу 24. марта 1406, што значи да је његова мисија на Истоку трајала безмало три године. Када је реч о Византијском царству, изасланик Хенрија III је описао неколико острва у Егејском мору - Родос, Хиос и Лезбос. Поменуо је и Свету гору, а дуго је боравио у Цариграду и Пери.¹²

Пишући о доласку у Византију, Руј Гонзалес Клавихо наводи како су допутовали до острва Тенедос, али су због супротног ветра услови за пловидбу били неповољни, па су неколико дана морали да чекају. Смештен надомак уласка у Хелеспонт (Дарданели), мореуз који раздваја копно Тракије од тла Мале Азије и спаја Егејско и Мраморно море, Тенедос је имао изванредан стратешки и трговачки значај. Шпански путник помиње како се ту појавио и један трговачки брод, који је долазио из Галипоља, "турског поседа на грчкој земљи", и који је превозио жито на Хиос. Морнари са овог брода, због лошег времена приморани да се на острву укотвљени задрже чак тринаест дана, донели су вест да је у Галипољу беснела куга која је однела много живота.¹³ У продужетку, Руј Гонзалес Клавихо наводи како се са острва Тенедоса, с његове леве стране, види висока планина - која се налази на грчкој земљи - названа Монтесто (Света Гора).¹⁴ Овде је посредни нетачан податак, будући да се са Тенедоса, због велике удаљености, тешко може видети атонско полуострво.¹⁵ Међутим, вест да је Монтесто на грчкој земљи допушта могућност да се закључи да су га у то време, после битке код Ангоре, Византинци већ били повратили, што није остало непознато емисару кастиљске круне.

У наставку, Руј Гонзалес Клавихо бележи да је на Светој гори манастир грчких монаха, који воде побожан живот. Тамо није дозвољен приступ ни женама, ни псима, ни мачкама, ни другим домаћим животињама, које дају потомство.¹⁶ Заиста, према прописима које је увео Атанасије Атонски, утемељивач монашког живота на Атону, у типичу, својеврсном манастирском уставу, забрањено је женама да ступе на тло Свете горе, као што је било и забрањено држање женки домаћих животиња.¹⁷ У даљем тексту шпански емисар наглашава да монаси на Светој гори не једу месо.¹⁸ Манастирски типичи су углавном забрањивали употребу меса у исхрани, неки чак врло изричито, и то је била једна од разлика која је одвајала монахе од обичних људи,

22., изд. И. Срезневский, Санктпетербург 1881 (= Variorum Reprints, *The Spanish Embassy to Samarkand 1403-1406*, London 1971), 1-388; Руи Гонзалес де Клавихо, *Дневник путешествия в Самарканд ко двору Тимура (1403-1406)*, Перевод со староиспанского, перевод, предисловие и комментарий И. С. Мироковой, Москва 1990, 14 сл. (у даљем тексту: Клавихо, *Дневник путешествия*)

11 *La route de Samarkand au temps de Tamerlan. Relation du voyage de l'ambassade de Castille à la cour de Timour Beg par Ruy Gonzáles de Clavijo 1403-1406*, trad. et comm. L. Kehren, Paris 1990, 25 sq.

12 J. P. A. Van der Vin, *Travellers to Greece and Constantinople. Ancient Monuments and Old Traditions in Medieval Travellers' Tales*, II, Istanbul - Leiden 1980, 623 sq. / у даљем тексту: Van der Vin, *Travellers*; A. Bravo García, *La Constantinople que vieron R. González de Clavijo y P. Tafur*, *Erytheia* 3 (1983) 39-47.

13 Клавихо, *Дневник путешествия*, 30.

14 Исто, 30-31.

15 Исто, 168, н. 114.

16 Исто, 31.

17 Х. Папастатис, *Савремени правни статус Свете Горе*, Зборник радова Византолошког института 41 (2004) 533.

18 Клавихо, *Дневник путешествия*, 31.

односно световњака.¹⁹

Шпански путник бележи да тај манастир доноси велики приход.²⁰ Упадљиво је да, говорећи о манастиру, Руј Гонзалес Клавихо доследно користи јединину, а тек у даљем тексту поменуће и нека друга монашка братства. Он наглашава како се прича да од подножја планине до њеног врха, где се дотични манастир налази, има два дана пута.²¹ Наравно, овако може да пише једино неко ко није посетио Свету Гору, али је чињеница да се на самом југу полуострва уздижу стрмине са врхом планине Атос, чија је надморска висина 2033 метра.²² Међутим, на њеном врху се не налази ниједан манастир.

У продужетку, Руј Гонзалес Клавихо наглашава како се, осим тог манастира, на Светој Гори налази још педесет или шездесет манастира.²³ На Атону је до почетка XI века било безмало педесет манастира,²⁴ док у данашње време има двадесет највећих монашких обитељи са статусом манастира,²⁵ али постоје и заједнице калуђера које немају ранг манастира, него ранг скита. Монаси ових манастира, наставља своје казивање шпански путник, носе црну одећу од кострети, не једу месо, уље, рибе у којима има крви, не пију вина.²⁶ Као што је већ речено, монаси нису јели месо, али им је било дозвољено да једу рибу и да пију вино.²⁷

На самом крају овог језгровитог текста о Светој Гори, Руј Гонзалес Клавихо својим читаоцима саопштава да су му о Светој Гори приповедали неки Грци, који су са њим били на броду, а који су раније боравили на Атону.²⁸ Отуда је у овом случају реч о типичној препричаној приповести, која није ослоњена на лични доживљај, те стога, осим неких тачних података, доноси и понешто "извитоперено", тако рећи на нивоу анегдотског.

Зосима

Зосима је био ђакон чувеног сергијевског манастира, Свете Тројице, који је у времену од 1419. до 1422. године предузео једно велико путовање, када је обишао Цариград, Свету Гору и Палестину.²⁹ Циљ његовог путовања није био везан за неке државне задатке, већ је био подстакнут личним побудама, горљивим настојањем доброг православца да посети знаменита места хришћанства и да их потом опише у традицијама руске ходочасничке литературе.³⁰ Зосима је кренуо из престолног града

19 *Byzantine Monastic Foundation Documents. A Complete Translation of the Surviving Founders' Typika and Testaments*, Vol. 5, ed. J. Thomas and A. Constantinides Hero, with assistance of G. Constable, Washington, D.C., 2000, 1696 (у даљем тексту: *BMFD*)

20 Клавихо, *Дневник путовања*, 31.

21 Исто.

22 Љ. Максимовић, *Духовни живот на Атосу*, Манастир Хиландар, Београд 1998, 17.

23 Клавихо, *Дневник путовања*, 31.

24 Папахрисанту, *Атонско монаштво*, 166-179.

25 Љ. Максимовић, *Светогорска управа кроз векове*, Казивања о Светој Гори, Београд 1995, 41.

26 Клавихо, *Дневник путовања*, 31.

27 *BMFD*, Vol. V, 1696.

28 Клавихо, *Дневник путовања*, 31.

29 *ODB*, III, 2231 (S. Franklin); *LM*, IX, 677 (F. B. Poljakov)

30 *Хождение инока Зосимы, 1419-1422. гг.*, под редакцией Х. М. Лопарева, Православный Палестинский Сборник 24 (1889) 11 сл.; B. de Khitrowo, *Itinéraires russes en orient*, Genève 1889, 199-221 (француски превод); Н. И. Прокофьев, *Хождение Зосимы в Царьград, Афон и*

Москве и најпре се запутио према Кијеву, за који каже да је био "мајка и глава свих руских градова."³¹ Руски духовник је путовао без журбе, заустављајући се и дуго бораваћи у појединим местима. Тако се, на пример, у Кијеву задржао пола године, у Цариграду десет недеља, у Никозији пола месеца, а у Палестини од раног пролећа до јесени.³²

Занимљиво је напоменути да Зосими није био први пут да посети византијску престоницу. Године 1414. био је члан руске делегације великог московског кнеза, Василија I Димитријевича (1389-1425), која је доводила Ану Васиљевну, унуку славног Димитрија Донског (1359-1389), за младог Јована Палеолога, сина Манојла II (1391-1425), будућег византијског цара, Јована VIII Палеолога (1425-1448).³³ Тај податак сам по себи говори да је Зосима био повезан са највишим феудалним круговима руске државе. За разлику од већине других аутора, који својој личности посвећују врло мало пажње, он прилично подробно казује о себи и својим доживљајима.

После боравка у Цариграду, руски духовник Зосима кренуо је према западу. Пловио је Мраморним морем и минуо острво Мармару, са кога се у византијску престоницу доноси мермер и облажу цркве и палате.³⁴ Одатле је ишао шездесет миља и минуо град Галипољ, где је била турска постаја, и одатле је прешао још шездесет миља. На том месту био је излаз на велико Понетско море, које још зову и Бело, и ту, на самом улазу, налазио се град Троја.³⁵ Овде се, наравно, ради о Егејском мору.

После излаза на велико море, надесно се ишло према Светој Гори атонској, ка Солуну, према Амерејској земљи и Риму,³⁶ а налево - према Јерусалиму.³⁷ Зосима је од мореуза прошао десет миља, минуо острво Зигру, и прешавши три стотине миља стигао до острва Лимевр (Имброс). Потом је пловио сто миља и, мимоишавши острво Лимнос, наставио даље, па се после шездесет миља пловидбе искрцао на Светој Гори.³⁸ На Атону се поклонيو свим тамошњим манастирима и црквама.³⁹

Палестину, Вопросы русской литературы. Ученые записки МГПИ им. В. И. Ленина, т. 455, Москва 1971, 12-42; *Книга хождений. Записки русских путешественников вв.*, изд. Н. И. Прокофьев, Москва 1984, 120-136 (староруски текст), 298-315 (руски превод) /= у даљем тексту: Прокофьев, *Книга хождений* /; G. P. Majeska, *Russian Travelers to Constantinople in the Fourteenth and Fifteenth Centuries* (Dumbarton Oaks Studies XIX), Washington 1984, 176-195 (староруски текст и енглески превод, али само оног дела путописа који се односи на Цариград).

31 Прокофьев, *Книга хождений*, 120. Реч је о уобичајеној синтагми која се везује за Кијев.

32 К. -D. Seemann, *Die altrussische Wallfahrtsliteratur*, München 1976, 250-260; *Словарь книжников и книжности Древней Руси*, II-1, Ленинград 1988, 363 сл.

33 И. П. Медведев, *Внучка Дмитрия Донского на византийском престоле?*, Труды Отдела древнерусской литературы 30 (1976) 255-262; И. Ђурић, *Сумрак Византије. Време Јована VIII Палеолога (1392-1448)*, Београд 2007³, 147-149, 178, 185, 193.

34 Прокофьев, *Книга хождений*, 125.

35 Исто.

36 Исто. Амерејска земља је, у ствари, Мореја, како се у позном средњем веку називало полуострво Пелопонез.

37 Прокофьев, *Книга хождений*, 125.

38 Исто, 125-126. Уколико се погледа географска карта Егејског мора и тамошњих острва, види се да дужина деоница које наводи Зосима није прецизна. Остаје загонетно и острво Зигра, које помиње руски ходочасник.

39 Прокофьев, *Книга хождений*, 126.

У наставку, монах Зосима набраја светогорске манастире, које је видео, и каже да их има двадесет два на броју.⁴⁰ Неке од назива манастира доноси у унеколико извитопереном језичком облику. На првом месту, бележи руски духовник, налази се Лавра (Велика Лавра Светог Атанасија),⁴¹ затим Ватопед,⁴² трећи је Хилондар (Хиландар),⁴³ четврти је руски манастир свети Пантелејмон,⁴⁴ пети - Пандократор (Пантократор),⁴⁵ шести - Свимен (Есфигмен),⁴⁶ седми - Иверски манастир (Ивирон),⁴⁷ осми - Зограф,⁴⁸ девети - Дохијар,⁴⁹ десети - Сенох (Ксенофонт),⁵⁰ једанаести - Алуп (Алопа),⁵¹ дванаести - Калакал (Каракал),⁵² тринаести - Култумус (Кутлумуш),⁵³ четрнаести - Протатиј (Протат),⁵⁴ петнаести -

40 Исто, 126.

41 Исто. Реч је о манастиру који је 963. године утемељио Атанасије Атонски, оснивач монашког живота на Светој Гори. Уп. Христу, *Света Гора*, 107-121; ODB, II, 1190-1191 (А.-М. Talbot - A. Kazhdan)

42 Прокофјев, *Книга хожений*, 126. Манастир Ватопед су око 985. године основали Атанасије, Никола и Антоније, тројица архоната из Једрена. Уп. Христу, *Света Гора*, 64-75; ODB, III, 2155-2156 (А. Kazhdan - А.-М. Talbot - A. Cutler)

43 Прокофјев, *Книга хожений*, 126. Српски манастир Хиландар основали су Сава Немањић и Стефан Немања 1198. године. Уп. Христу, *Света Гора*, 84-96; ODB, II, 931-932 (А.-М. Talbot - A. Cutler); М. Живојиновић, *Оснивање манастира Хиландара*, Манастир Хиландар, Београд 1998, 29-34. На овом месту упућујемо и на драгоцену библиографију о светогорском манастиру Хиландару: Б. Миљковић, *Библиографија*, Манастир Хиландар, Београд 1998, 361-376; Б. Мелцер, *Манастир Хиландар. Библиографија*, Београд 2003, 9-283.

44 Прокофјев, *Книга хожений*, 126. Реч је о руском манастиру Светог Пантелејмона, који се још назива и Русик, а чији се почеци везују за XI век. Уп. Христу, *Света Гора*, 157-163; ODB, III, 1573-1574 (А.-М. Talbot - A. Cutler)

45 Прокофјев, *Книга хожений*, 126. Манастир Пантократор су основала браћа Алексије и Јован Палеолози почетком друге половине XIV столећа. Уп. Христу, *Света Гора*, 56-63; ODB, III, 1575-1576 (А.-М. Talbot - A. Cutler)

46 Прокофјев, *Книга хожений*, 126. Манастир Есфигмен се први пут помиње 998. године. Уп. Христу, *Света Гора*, 76-83; ODB, II, 729 (А.-М. Talbot - A. Cutler)

47 Прокофјев, *Книга хожений*, 126. Ивирон, некада грузински, а данас грчки манастир, основан је у последњој четвртини X века. Уп. Христу, *Света Гора*, 40-48; ODB, II, 1025-1026 (А.-М. Talbot - A. Cutler)

48 Прокофјев, *Книга хожений*, 126. О почецима бугарског манастира Зографа сачувано је много легендарног, али је извесно да је утемељен до XI столећа. Уп. Христу, *Света Гора*, 182-190; ODB, III, 2228-2229 (А. Kazhdan - А.-М. Talbot)

49 Прокофјев, *Книга хожений*, 126. Атонски манастир Дохијар основан је пре 1013. године. Уп. Христу, *Света Гора*, 172-178; ODB, I, 642-643 (А.-М. Talbot - A. Cutler)

50 Прокофјев, *Книга хожений*, 126. Атонски манастир Ксенофонт основан је пре краја X столећа. Уп. Христу, *Света Гора*, 164-171; ODB, III, 2209 (А.-М. Talbot - A. Cutler)

51 Прокофјев, *Книга хожений*, 126. Манастир Алуп (Алопа) је, у ствари, Алипијски манастир, који се налазио на простору данашњег Кутлумуша. Овај манастир је управо у време Зосимине посете бројао последње године свог постојања, и убрзо је припојен Кутлумушу. Уп. Христу, *Света Гора*, 36; *Православна енциклопедија*, том II, 24.

52 Прокофјев, *Книга хожений*, 126. Почети манастира Каракала сежу у прве године XI века. Уп. Христу, *Света Гора*, 103-106.

53 Прокофјев, *Книга хожений*, 126. У сачуваним изворима манастир Кутлумуш се први пут наводи у XI веку. Уп. Христу, *Света Гора*, 35-39; ODB, II, 1158 (А.-М. Talbot)

54 Прокофјев, *Книга хожений*, 126. Протат заправо није манастир, него "централна администрација" Свете Горе, која се налази у Кареји, својеврсној престоници монашког полуострва. Уп. Христу, *Света Гора*, 21-28; ODB, III, 1742 (А.-М. Talbot - A. Cutler)

Ксеропотам (Ксиропотам),⁵⁵ шеснаести - Филотеј,⁵⁶ седамнаести - Василефпирги (Василијев пирг),⁵⁷ - осамнаести Павлова пустиња (Свети Павле),⁵⁸ где монаси упражњавају општежиће,⁵⁹ деветнаести - Деонисјев манастир (Дионисијат),⁶⁰ двадесети - Григорјев манастир (Григоријат),⁶¹ двадесет први - Симон Петране (Симонопетра)⁶² и двадесет - други Кастамонит.⁶³

На самом крају, Зосима бележи да су с благословом свих светогорских отаца кренули по суву у Солун.⁶⁴

Перо Тафур

Шпански путник Перо Тафур рођен је у Кордоби око 1410, а упокојио се око 1484. године.⁶⁵ Он је крајем 1435. или почетком 1436. предузео једно дуго путовање, које је трајало до марта или априла 1439, што значи да је на путу провео нешто више од три године.⁶⁶ Том приликом је посетио Италију, Палестину и нека острва у Егејском мору - Родос, Хиос и Тенедос.⁶⁷ У два маха је боравио у Цариграду, најпре у новембру 1437, а затим и почетком 1438. године, а није мимоишао ни Једрене, Трапезунт и град Кафу на Криму.⁶⁸ У византијској престоници га је примио василевс Јован VIII Палеолог, а град му је показао будући цар Константин XI Драгаш

55 Прокофјев, *Книга хожениј*, 126. Манастир Ксиропотам је један од најстаријих на Светој Гори и његови почеци сежу у почетак друге половине X века. Уп. Христу, *Света Гора*, 150-156; ODB, III, 2209-2210 (А.-М. Talbot - А. Cutler)

56 Прокофјев, *Книга хожениј*, 126. Премда се манастир Филотеј први пут у изворима изричито помиње 1015. године, сва је прилика да је постојао и у завршним деценијама X века. Уп. Христу, *Света Гора*, 97-102; ODB, III, 1663 (А.-М. Talbot)

57 Прокофјев, *Книга хожениј*, 126. Реч је заправо о цркви "Светог Василија" на мору, која припада манастиру Хиландару. Уп. С. Баришић, *Црква Светог Василија на Мору*, Манастир Хиландар, Београд 1998, 197-204.

58 Прокофјев, *Книга хожениј*, 126. Поуздани докази о постојању манастира Светог Павла везани су за крај X века. Уп. Христу, *Света Гора*, 127-132; Г. Суботић, *Обнова манастира Светог Павла у XIV веку*, Зборник радова Византолошког института 22 (1983) 207-258.

59 Прокофјев, *Книга хожениј*, 126. Општежиће (*киновија*) је начин монашког живота, који је утемељио Пахомије Велики у IV веку, а који предвиђа да калуђери живе у заједници. Супротан начин монашког живота је *идиоритмија*. Уп. ODB, II, 1136 (А.-М. Talbot); ЕП, II, 1373 (Г. Д. Мацаревић)

60 Прокофјев, *Книга хожениј*, 126. Манастир Дионисијат је основан у XIV столећу. Уп. Христу, *Света Гора*, 133-139; ODB, I, 630-631 (А.-М. Talbot - А. Cutler)

61 Прокофјев, *Книга хожениј*, 126. Манастир Григоријат основан је крајем прве половине XIV века. Уп. Христу, *Света Гора*, 140-144.

62 Прокофјев, *Книга хожениј*, 126. Манастир Симонопетра утемељен је у XIV столећу. Уп. Христу, *Света Гора*, 145-149.

63 Прокофјев, *Книга хожениј*, 126. Манастир Кастамонит основан је средином XI века. Уп. Христу, *Света Гора*, 179-181; ODB, II, 1110 (А.-М. Talbot - А. Cutler)

64 Прокофјев, *Книга хожениј*, 126.

65 ODB, III, 2005 (А. Kazhdan); LM, VIII, 422 (W. Mettmann)

66 J. Vives, *Andanças e viajes de un hidalgo español*, Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens, VII, Münster 1938, 127-206; Van der Vin, *Travellers*, I, 52-63, II, 690 sq.

67 *Andanças e viajes de un hidalgo español*, ed. F. López Estrada, Barcelona 1982; M. Letts, *Travels and Adventures (1435-1439)*, New York - London 1926 (енглески превод)

68 A. Vasiliev, *Pero Tafur. A Spanish Traveler of the Fifteenth Century and his Visit to Constantinople, Trebizond, and Italy*, Byzantion 7 (1932) 75-122 (у даљем тексту: Vasiliev, *Pero Tafur*)

Палеолог (1449-1453).

Неуморни путник доноси и кратак текст о Светој Гори. Он бележи како се у мору налази веома висока стена, коју називају Монте Санто, којој је Турчин, отац садашњег (турског владара) желео да направи штету.⁶⁹ Тадашњи владар Османлија био је Мурат II (1421-1451), а његов отац и претходник био је Мехмед I (1413-1421).⁷⁰ Међутим, његову војску је задесила куга и он је био приморан да изда наређење према којем је целокупна штета требало да буде надокнађена тако што ће султанове војнике снабдевати они који тамо живе.⁷¹

У наставку, Перо Тафур доноси податке о томе како је уређена Света Гора. Он наглашава да тамо постоји један манастир у подножју планине, други на пола пута до врха, а трећи на самом врху стене.⁷² Наравно, ово је свакако врло поједностављен опис Атона, заснован на туђој приповести, а не на властитом искуству.

У наставку, путник из далеке Шпаније објашњава ко може постати монах на Светој Гори. Он каже да тамо не примају никог ко по рођењу није племенитог порекла, или ко носи оружје, или оног ко је стар, немоћан или осакаћен.⁷³ Оне који долазе на ово место примају и прихватају у првом манастиру,⁷⁴ што значи оном који се налази у подножју планине, а то се може протумачити као некаквом првом степеницом "монашког подвига". Монаси пажљиво мотре како придошлице обитавају и, уколико живе како доликује, одабирањем их шаљу у средњи манастир, то јест онај који се налази на средини планине.⁷⁵ И овде важе иста правила и, ако се покаже да су тога достојни, монахе опет шаљу у трећи и последњи манастир, онај који је смештен на врху планине.⁷⁶ Условно речено, ово је нека врста упрошћене и крајње сведене, тростепене монашке номенклатуре, о којој је писао Јован Лествичник.⁷⁷

У наставку, Перо Тафур наглашава како иде реч о томе да они монаси који живе у трећем манастиру имају велики углед због подвижништва, и да је ово место веома важно за ходочаснике који доносе пуно прилога.⁷⁸ Међутим, онима који посећују ово место, односно Свету Гору, калуђери показују само први манастир. Сви који тамо, дакле, на Светој Гори, пребивају, монаси су реда Светог Василија.⁷⁹ И у завршној реченици, којом окончава свој кратак извештај о Светој Гори, Перо Тафур истиче да монаси не само да не једу месо, него ни рибу која има крв.⁸⁰ Ова необичност у јеловнику, ово уздржавање од меса, ова, дакле, вегетаријанска занимљивост, очигледно је остављала нарочит утисак на оновремене путнике, а, чини се, посебно на оне који су долазили из латинског света западне Европе.

69 Vasiliev, *Pero Tafur*, 118.

70 Х. Иналдик, *Османско царство. Класично доба 1300-1600*, Београд 1974, 26-33; С. Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1481*, Istanbul 1990, 75-90, 91-116; *Историја Османског царства*, прир. Р. Мантран, прев. Е. Миљковић-Бојанић, Београд 2002, 69-92.

71 Vasiliev, *Pero Tafur*, 118.

72 Ibid.

73 Ibid.

74 Ibid.

75 Ibid.

76 Vasiliev, *Pero Tafur*, 118.

77 Д. Богдановић, *Јован Лествичник у византијској и старој српској књижевности*, Београд 1968, 7-201; *ЕП*, II, 894-895 (А. Т. Ракита)

78 Vasiliev, *Pero Tafur*, 118.

79 Ibid.

80 Ibid.

Када је реч о утисцима и подацима које тројица путника из прве половине XV века саопштавају о Светој Гори, у најмању руку преовладавају два запажања. Прво се тиче чињенице да двојица од њих - обојица из латинског света западне Европе - нису посетили полуострво на којем живе православни монаси. Они, дакле, не пишу на основу аутопсије већ преносе оно што су чули од других. Притом, Руј Гонзалес Клавихо доноси податке који су готово "анегдотског" карактера и који се односе на неке необичне појединости из живота светогорских монаха. Реч је о подацима који могу изгледати нарочити неупућеним дошљацима из једног другог света. Насупрот њему, Перо Тафур доноси једну шематизовану и артифицијелну "троспратну" слику монашког обитавања на Атону, према којој постоје три степена у монашким врлинама, а њима одговарају три манастира на Светој Гори, смештени - први у подножју планине, други на њеној средини, а трећи на самом врху. Насупрот двојици посетилаца из Шпаније и њиховим утисцима, стоји руски духовник Зосима, на неки начин прототип побожно усредсређеног калуђера, који долази из православне Русије и који је Свету Гору заиста и посетио. Осим ходочасничког поклањања светињама, он наводи маршруту којом је путовао и, што је важније, поименце по редоследу набраја двадесет два светогорска манастира,⁸¹ тако да су његови подаци конкретнији и важнији за историју Свете Горе у првој половини XV столећа од оних које доносе Руј Гонзалес Клавихо и Перо Тафур.

81 Овај рад је настао на пројекту бр. 147022 под насловом "Последње столеће Византије и Србије", који финансира Министарство науке републике Србије.

Radivoj Radic

**THREE PIECES OF NEWS ABOUT MOUNT ATHOS
FROM THE FIRST HALF OF 15TH CENTURY**

Three travelers, two coming from the Latin world of Western Europe, more precisely from the Iberian Peninsula, the emissary of the Crown of Castile, Ruy González de Clavijo, and the Spanish traveler Pero Tafur, and one representative of the Christian Orthodox world, the Russian clergyman Zosima, carry information about the Mount Athos in the first half of the 15th century. They provide very circumstantial and basic information about the unique republic of the Orthodox monks, which was not the primary destination of their travels, but they do provide very interesting data, valuable for the little-known history of the Holy Mountain in the first decades of the 15th century. Out of the impressions and information that the three travelers provide, there are at least two main observations. The first one relates to the fact that the two of them - both belonging to the Latin world of Western Europe - did not in fact visit the peninsula inhabited by the Orthodox monks. They, thus, do not write from personal experience but rather pass along the information they had heard from the others. Besides, Ruy Gonzáles de Clavijo provides data that is almost "anecdotal" in character, and which refer to some unusual peculiarities from the lives of the monks on Mount Athos. They are the kind of data that might seem exceptional to the uninformed newcomers from another world. In contrast to him, Pero Tafur provides a schematized and artificial "three-layered" image of the monastic life on the Holy Mountain, according to which there were three degrees in the monastic virtues, which correspond to the three monasteries on Mount Athos, located, the first at the foot of the mountain, the second in the middle of it, and the third at the very top. Contrary to the two visitors from Spain and their impressions, there was the Russian clergyman Zosima, in a way an epitome of the god-loving monk who was coming from the Christian Orthodox Russia and who actually did visit Mount Athos. In addition to the description of his pilgrimage to the holy relics, he stated the route he used and, more importantly, he listed the names of the total of twenty two monasteries on Mount Athos, which makes his data more concrete and important for the history of Mount Athos in the first half of the 15th century than those provided by Ruy Gonzáles de Clavijo and Pero Tafur.